

ХАРАКТЕРОТИПИ ЖІНКИ І ЧОЛОВІКА У ТВОРЧОСТІ ОЛЬГИ КОБИЛЯНСЬКОЇ: ДО ПРОБЛЕМИ ЕВОЛЮЦІЇ

У статті розглядається проблема створення характеру в прозі О. Кобилянської, зокрема, акцентується на формуванні образу моделі чоловіка і жінки в їх еволюції.

Ключові слова: характер-модель, аполлонівський тип, діонісійський тип, „вищий чоловік”, „аристократ духу”, „апостол праці”, громадсько-патріотичний тип особистості.

Людмила Починок

Характеротипы женщины и мужчины в творчестве Ольги Кобылянской: к проблеме эволюции

В статье рассматривается проблема создания характера в прозе О. Кобылянской, в частности, акцентируется внимание на формировании образа модели мужчины и женщины в их эволюции.

Ключевые слова: характер-модель, аполлоновский тип, дионисийский тип, „высший человек”, „аристократ духа”, „апостол труда”, общественно-патриотический тип личности.

Ljudmyla Pochynok

Character-types of woman and man in creation of O. Kobylyanska: the problem of evolution

In the article the problem of creation of character in prose O. Kobylyanska is explored, in particular is accented on forming of image-models of woman and man and their evolution.

Key words: model character, Apollonian and Dionysian types, “higher human”, “aristocrat of spirit”, “apostle of labour”.

Творчість Ольги Кобилянської пройнята глибинним прагненням письменниці створити ідеал справді незалежної особистості, окреслити середовище, в якому вона формується, стихію, серед якої вона може існувати, осмислити її характерні риси та життєві цінності.

Це питання в окремих його ракурсах постійно перебувало в полі зору дослідників життєтворчості белетристики, починаючи з оціночних відгуків сучасників письменниці (Леся Українка, О. Маковей, Є. Ярошинська, Х. Алчевська, М. Мочульський, М. Сріблянський, М. Євшан, О. Луцький, О. Грицай, С. Смаль-Стоцький, В. Сімович) аж до останніх студій вітчизняних літературознавців (Я. Поліщук, В. Вознюк, І. Демченко, С. Кирилюк, О. Семесько, Ю. Микосянчик, Л. Дорошко, І. Кейван, М. Павлишин та ін.). Згадаємо у цьому ряді праць також і наші попередні студії про О. Кобилянську, в яких робиться спроба осмислення процесу формування основних характеротипів у творчості письменниці.

Однак проблема характеротворення у прозі Ольги Кобилянської досі залишається відкритою й актуальною, особливо з огляду на чітку еволюцію світоглядних позицій письменниці, що, безперечно, вплинуло і на домінування тих чи інших характерів-моделей, окреслених письменницею, у певні періоди її творчості. Отож у нашому дослідженні якраз і зосереджуємо увагу на питанні пошуків О. Кобилянською упродовж свого творчого шляху ідеалу відповідних характеротипів жінки і чоловіка, що вибудовувались відповідно до життєвих переконань, громадянської позиції та її особистісних почувань письменниці.

Уже в ранніх творах Кобилянської, а згодом і в зрілих новелах та повістях (“Природа”, “Impromptu phantasie”, “Valse melancolique”, “Некультурна”, “Людина”, “В неділю рано зілля копала...”, “Земля”, “За ситуаціями”), вимальовується своєрідне бачення авторкою ідеального, на її думку, типу особистостей жінки і чоловіка, який формується на основі романтично-індивідуалістичного світорозуміння та феміністичних переконань початкуючої письменниці і характеризується національно індиферентними, абстрактно-гуманістичними рисами, а також відзначається виразною автобіографічністю.

Ольга Кобилянська, що походила з “гербової” родини українсько-польсько-німецького походження, вийшла в світ випосаджена багатою, шляхетною духовністю, в якій, за словами О. Луцького, сплелися “бабине горде, польське почуття шляхотної раси, здисциповане німецькою життєздатною тугістю Вернерів, – мамин ніжний, глибокий інстинкт для добра і краси і татова українсько-шляхотська тверда, героїчна мужність” [7, с. 8]. Її ество було сповнене жагою краси і

боротьби, прагненням духовної висоти і свободи. Тому письменниця, якій з власного болучого досвіду була відома доля жінки в примітивному міщанському середовищі, стає на захист природного права жінки на повноцінне життя, якого вона домагається “на підставі людяності, індивідуальної свободи, поваги людської і справедливості” [5; 5; 154]. Письменниця моделює образи і типи жінок, які своїми ідеалами піднімаються над філістерським оточенням, ламають заскорузлі звичаї і традиції. Тобто колишньому типові “жінки-невільниці” в українській літературі Кобилянська протиставляє новий, “володарський”, за визначенням О. Грицяя [1, с. 241], жіночий тип.

Ідеальні героїні письменниці в їх початковому типі – панночка (“Природа”), дівчина (“Impromptu phantasie”), Ганнуся і Софія (“Valse melancolique”), Параска (“Некультурна”), Тетяна (“В неділю рано зілля копала...”), Аглая-Феліцітас (“За ситуаціями”) – переконані феміністки. Більше того – це питання для них вже давно і однозначно з’ясоване. Героїням її творів чужа міщанська мораль, що сковує людську особистість, вони надзвичайно цінують свободу, шукають у житті краси і щастя. Їх характерною рисою є прагнення жити повним життям, під чим розуміється не лише можливість реалізації любовних почуттів, а й природної артистичності, музикальності та інших духових здібностей. Їх інтереси, чи то панночка чи селянка, обертаються виключно в артистично-особистісній сфері, у їхній питомій стихії – природи і мистецтва, які мають однаково сильний, просто магічний вплив на героїнь і без яких вони не мислять свого існування. Це глибокі, неспокійні натури, які прагнуть від життя значно більшого, ніж хліб насущний і подружжя. Їх дівочі душі сповнює ненаситна “жадоба краси”, прагнення “акції”; вони вічно у пошуку життєвої гармонії.

У бездонно-глибоких і чаруючих звуках музики, в прекрасних, гордих і суворих верхів’ях гір, у дикоромантичній природі Карпат віддзеркалюється висока, сильна й горда, проте ніжна і вразлива, вдача героїнь. Та й справді, без пристрасних хвиль поривчастого “Valse melancolique” неможливо було б до кінця збагнути всю глибину й динаміку душевних переживань стоїчної, зовні класично спокійної Софії Дорошенко. А гордо прекрасну, незвично завітчану червоними маками Туркиню неможливо уявити поза межами її світу, – такого ж гордого і величного світу диких Карпат. У сприйнятті героїнями творів музики і природи певною мірою виявляється ідея Ф. Ніцше про поєднання в людині двох первнів: аполлонівського (культурного) і діонісійського (біологічного). Поряд із вишуканою культурністю з безодень їх незглибимих душ, здавалось би, непомітно проростає і час від часу спалахами проривається, заповнюючи все їх ество, щось стихійне, непогамовне, імпульсивне.

Такі несподівані для елегантних, витончено-аристократичних героїнь Кобилянської спалахи чогось стихійного, підсвідомого, інстинктивно-нестримного надавали вдачі цих героїнь якоїсь химерності і непостійності, навіть трагічної роздвоєності, однак це не є виявом екзотичності, а швидше психологічним “автопортретом” самої авторки. Так, в листі до О. Маковея О. Кобилянська пише: “Часом мені так, як би в мені жили дві істоти. Одна думає практично, а друга шукає вибране життя” [4, с. 228]. Судячи з цього, цілком природно, що й героїні Кобилянської наділені складною і суперечливою вдачею. Їх натура – це одночасне злиття і відштовхування двох протилежних полюсів, контрастних почуттів і настроїв. Вони все життя шукають гармонії, рівноваги, але так і не знаходять її, через що дуже страждають. Однак саме віднайдена рівновага, до якої ці жінки так прагнуть, якраз і стала б для них справжньою трагедією, стала б, як слушно зауважує М. Євшан, “стагнацією” в їх духовному розвою, “затраченням того всього, що єсть поезією, шуканням, красою, поривом, переживанням високих настроїв” [2, с. 502], саме того, чим вони дійсно живуть, що тримає їх у житті. В цих жіночих постатях письменниця зосередила, на думку Д. Козія, “всі характеристичні риси мистецьких вдач”: самотність і замкненість, “гордий, капризний елемент” в душі, надвишок “якоїсь сили”, що невпинно шукає відповідної для себе акції” [6, с. 424-425].

Як бачимо, героїні Ольги Кобилянської – це виразно окреслені індивідуальності, що приваблюють своєю небуденністю, оригінальністю вдачі, вродженою душевною тонкістю. У них своє бачення життя, що не існує поза сферою природи, мистецтва і свободи. Це – горді й вольові натури, свого роду “наджінки”, стоїчні, цілеспрямовані й сильні. Але одночасно за їх зовнішньою силою криється ніжне жіноче ество, що потребує міцного чоловічого плеча і підтримки. Однак таким натурам важко знайти відповідну, співзвучну їм душу, яка б зрозуміла і досягнула їх глибіню. Навіть тоді, коли героїні Кобилянської, ігноруючи думку міщанського оточення, намагаються жити повним, гармонійним життям, їх щастя все ж має відтінок смутку.

Такими ж стихійними й непогамовними, фізично і духовно сильними, гордими й палкими, таємничими й незбагненими постають і омріяні героїнями О. Кобилянської чоловіки, ідеальні

герої письменниці у першому їх вияві, що корениться ще у юнацьких щоденниках авторки. Переважно цей тип складають чоловіки-“чужинці”, що репрезентують незнайомий, але такий приманливий світ, як-от, наприклад, світ пристрасних і гордих гуцулів, якому так любила придивлятися Кобилянська – Іванко / панна (“Людина з народу” [“Голубка й дуб”]), багач-гуцул / панночка, дочка адвоката (“Природа”), або представників інших націй та народностей чи тих, хто довгий час перебував на чужині, – циган-гуцул Гриць Дончук / гуцулка Тетяна (“В неділю рано зілля копала...”), чабан-волох / Параска (“Некультурна”), лісничий Фельс / Олена (“Людина”), Йоганнес Шварц / Аглая-Феліцітас (“За ситуаціями”), або ж приналежних до вищих суспільних прошарків – син газди Михайло Федорчук / наймичка Анна (“Земля”), угорський боярин / циганка Мавра (“В неділю рано зілля копала...”), “великий пан”, професор Іван Чорнай / піаністка Аглая-Феліцітас (“За ситуаціями”). Їх короткочасний зв’язок не має будучності, бо між ними – значний соціальний, а то й, що ще більше вагомо, – культурний бар’єр.

Поруч із початковими типами ідеалу чоловіка і жінки у творчості Ольги Кобилянської поступово вибудовується новий ідеал вищого – інтелектуального рівня. Ключовий акцент у окресленні характеристичних рис цього типу зміщується від стихійності, імпульсивності, непередбачуваності діонісійського первня до обов’язковості, життєвої тривкості і творчої дієвості аполлонівського первня з виразним підсиленням їх жертвостроможності. Це тип класично досконалого, “гербового” духового аристократизму з холодно-чистим повієм недосяжних вершин – стихією гордих орлів та білих едельвейсів.

Ідеальні героїні вищого типу – Наталка Веркович (“Царівна”), Софія Добрянкович (“Він і Вона”), Зоня Яхнович (“Нюба”), Маня Обринська (“Через кладку”), – сильні, стоїчні, вольові особистості, що сповідають культ свободи і сили духу, культ краси і вибраності. Їм чуже душевне метання і чуттєве нидіння, духово стійкі і непохитні, вони ніколи не підпадають чужорідному впливу, не піддаються експансивному тиску. Раз і назавжди обравши дорогу високих білих “п’єдесталів”, вони ніколи з неї не сходять, навіть у часи трагічної загроженості. Їм імпонує по духу філософія Ніцше – філософія гордих, незалежних, величних натур, що сприймається ними на регістрах духовної величчя, кришталеву чистої моралі та аристократичної досконалості. Кобилянська завжди гостро відчувала конфлікт між людським буттям і духом, дійсністю і вимірним ідеалом, гнітючою реальністю і щастям, тому життєвий шлях її героїнь сповнений смутком і стражданнями, які, однак, не ламають їх, а набуваючи сенсу катарсису, оточують їх мученицьким німбом чистоти і піднесеності.

Героїні письменниці живуть за вищими моральними законами, один з яких – почуття людської гідності – змушує їх неухильно прямувати до поставленої мети і діяти відповідно до неї. Загартувавши свою волю і характер, її героїні гідно витримують всі удари долі, протистоять “владі обставин”, змагаються за свою особисту свободу і щастя, різьблять свою “поранкову душу” – білу і чисту, мрійливу і гармонійну, тонку і героїчну, щоб згодом обдарувати нею інших, проте – лише достойних. Зокрема, вдачу Обринської влучно характеризує доктор Роттер, порівнюючи її з едельвейсом: “Це наймиліший мені на світі цвіт. З виду скромний, з очима, що не бачили ніколи зла, сам тривкий і шляхетний. Хто хоче його здобути, мусить впорядкувати вперед свої сили. Він вершини любить” [5; 4; 303]. Тоді як героїні діонісійського типу дещо легковажать любов, беруть її надто поверхово: “Любити... байка!” (Ганнуся) або ж сприймають її як всепоглинаючу нищівну стихію: “Я б понищила всіх своєю любов’ю!” (Софія Дорошенко) чи роздвоєну у собі трагічну фатальність (Аглая-Феліцітас), – героїні аполлонівського типу (Наталка Веркович, Маня Обринська, Зоня Яхнович) сприймають любов глибоко, відповідально і поважно, як і сама авторка, для якої любов – це свята, велика і вічна сутність. “В любові я поважна і глибока як смерть” [4, с. 268], – зауважує Кобилянська в листі до П. Тодорова. За любов’ю героїні письменниці визнають не тільки красу і силу, а ще й творчу сутність, що може змінювати світ і людину, духовно збагачувати і підносити її. На цьому принципові любові наголошує Ф. Ніцше, закликаючи створювати шлюб, сповнений до кінця любов’ю, “раз і назавжди”, щоб не тільки свій рід продовжувати, а й “вгору рости”, вдосконалюючи себе і виховуючи у своїх нащадках прагнення до вищого [8, с. 69-71].

На таких же висотах гідності і відповідальності окреслює Кобилянська і постаті обранців своїх героїнь – ідеальних чоловіків вищого типу. Щоправда, вони ще залишаються “чужинцями” – Іван Марко (“Царівна”), Ернест Ріттер (“Він і Вона”), німець-маляр (“Нюба”), доктор Роттер (“Через кладку”), однак відзначаються насамперед силою волі та характеру, аристократизмом духу, непов-

торною індивідуальністю, суворою мужністю і в той же час – тонким відчуттям і розумінням краси, що особливо імпонує героїням.

На цьому ж часовому рівні Кобилянська підходить до втілення образу “нового героя” – представника і нащадка давньої української високодуховної родової аристократії, “вищого чоловіка”, “аристократа духу” і “апостола праці”, про якого в свій час лише мріють Наталка (“Царівна”) та Зоня (“Ніоба”), – образу інтелігента-українця Нестора Обринського (“Через кладку”), який став ще однією важливою віхою на шляху пошуків письменницею свого етичного ідеалу. Маючи наскрізь поетичну, тонку, але в той же час тверду й наполегливу вдачу, духовну силу, енергію й залізну волю, юнак постійно прагне збагатити свій дух, стати досконалішим, щоб бути гідним і здатним працювати для блага народу, щоб стати його мудрим і свідомим провідником. Різьблячи постать Обринського, письменниця, як стверджує І. Ізотов, доходить до “апотеози сили й ідейної незалежності” [3, с. 86], окреслює сильну і творчу соціально активну особистість громадсько-інтелектуального, патріотичного типу. Згодом, у нарисі “Зійшов з розуму”, О. Кобилянська створює ще один високожертвований образ інтелігента, борця за волю України, що наклав життям у кривавих круговертях першої світової війни. Пізніше письменниця надасть героїчному характерові цих борців подальшого логічного розвитку в образі Юліана Цезаревича, головного героя роману “Апостол черні”.

У цьому романі О. Кобилянська творчо розвиває аполлонівський тип характеру, як чоловіка, так і жінки, надаючи більш високої активності його життєвій і громадянській позиції. В натурі героїв нового типу характеру (офіцер Юліан Цезаревич та його дружина й товаришка Дора, Ольга Альбінська, священник Іван Захарій та годинникар-філософ Максим Цезаревич, учитель Рибка, Оксана Цезаревич) індивідуалістичне начало природно і гармонійно поєднується з поняттям громадського обов’язку, що не тільки не суперечить їх найважливішому життєвому принципу – свободі особистості, а є невід’ємною складовою їх життєвої позиції. Цим героям притаманні висока національна свідомість, загострене почуття особистої відповідальності за долю нації, за її духовне, політичне та економічне зростання. Вони здатні на самопожертву заради громадських, національних інтересів та ідей. Отже, письменниця приходиться до створення своєрідного ідеалу, громадсько-патріотичного типу особистості, в свідомості якого зливаються воедино морально-етичні, громадянські та національно-патріотичні цінності.

Література

1. Грицай О. Ольга Кобилянська: Літературно-критичний нарис // Літературно-науковий вісник. – 1922. – Кн. VI. – С. 235-250.
2. Євшан М. “За ситуаціями” //Євшан М. Критика; Літературознавство; Естетика. – К.: Основи, 1998. – С. 499-504.
3. Ізотов І. До характеристики творчості О. Кобилянської //Червоний шлях. — 1928. — № 2. — С. 80-92.
4. Кобилянська О. Слова зворушеного серця: Щоденники; Автобіографії; Листи; Статті та спогади. – К.: Дніпро, 1982. – 359 с.
5. Кобилянська О. Твори: У 5 т. – К.: Держлітвидав України, 1962-1963.
6. Козій Д. Духове обличчя Ольги Кобилянської // Наша культура. – 1937. – Ч. 11. – С. 424-427.
7. Луцький О. Ювілей Ольги Кобилянської: Лист до редактора нашого журналу // Світ. – 1927. – Ч. 21-22. – С. 8-11.
8. Ніцше Ф. Так казав Заратустра //Ніцше Ф. Так казав Заратустра; Жадання влади. – К.: Основи; Дніпро, 1993. – С. 7-326.